

Antioh Cantemir (260 de ani de la moarte)

Antioh Cantemir
(1708 – 1744)

Date bibliografice

- 1708 – 10 septembrie, se naște Antioh Cantemir
- 1725 – urmează cursurile Academiei de Științe din Sankt Petersburg
- 1727 – scrie *Simfonia psalmilor*
- 1728 – primește gradul de căpitan în armata rusă
- 1729 – scrie *Satira I*
- 1732 – devine ambasador al Rusiei în Anglia
- 1738 – devine ministru plenipotențiar al Rusiei la Curtea Franței
- 1744 – 11 aprilie moare Antioh Cantemir

Antioh Cantemir a venit pe lume la Constantinopol, în 1708, părinții săi fiind Dimitrie Cantemir și Smaranda Cantacuzino, fiica domnitorului Șerban Cantacuzino.

Împrejurările istorice au făcut ca, de la o vârstă fragedă, Antioh să fie purtat de tatăl său pe drumuri întinse și meleaguri îndepărtate, de la Constantinopol la Iași, apoi la Harcov, Moscova și Peterburg.

Observând înclinația spre învățătura a fiului său, Dimitrie Cantemir i-a angajat profesori vestiți pentru erudiția lor.

Convins de influența binefăcătoare a călătoriilor asupra orizontului cultural al omului, Dimitrie Cantemir îl ia cu sine pe tânărul Antioh în expediția întreprinsă de Petru cel Mare în Caucaz, în 1722. Contactele cu religiile, moravurile, modurile de viață și activitățile economice ale popoarelor caucaziene au fost adevărate surse de învățătură pentru tânărul Antioh.

Și-a desăvârșit pregătirea intelectuală, urmând cursurile Academiei din Petersburg, unde predau renumiți oameni de știință veniți din diferite țări europene.

Stăpânirea mai multor limbi străine, precum: româna, rusa, greaca, latina, italiana, franceza, spaniola și engleza i-a permis cunoașterea, în original, a unor lucrări de știință, filosofie și literatură beletristică. A desfășurat și o activitate de traducător, tâlmăcind în rusește lucrarea lui Fontenelle „Convorbiri despre pluralitatea lumilor”, romanul lui Montesquieu „Scrisori persane”, „odele” lui Anacreon, „Epistolele” lui Horațiu,, „Manualul” lui Epictet și altele (4, p. 107).

Înclinația spre filosofie s-a materializat într-o originală operă „Scrisori despre natură”, în care și-a exprimat concepțiile despre om, despre legea naturală din care derivă acțiunile lucrurilor, despre cunoașterea realizată cu „luminile rațiunii”.

Preferința pentru filosofia morală și remarcabilul său talent literar l-au determinat să scrie satire. În prefața volumului de „Satire”, Antioh Cantemir arată care sunt originile și ce este această specie a poeziei lirice. Referindu-se la celebrii înaintași în ale scrierii satirelor, el afirmă că a fost influențat, mai ales, de Horațiu și Boileau. Adresându-se cititorilor, poetul le lasă acestora dreptul de a judeca și aprecia dacă a izbutit într-o asemenea „nouă încercare” în limba rusă (1, p.110). Din afirmațiile cuprinse în această prefață reiese că Antioh Cantemir este creatorul primelor satire în limba rusă.

În „Satira I”, adresată muzei sale, Antioh Cantemir o sfătuiește: „Astâmpără-ți îndemnul ce-mi faci către condei / Căci repede zile pot trece liniștite / Și slava se câștigă și fără de a scrie” (1, p. 111). În același timp, el afirmă că „Acela ce la masă pe cărți se gârbovește / Țintind la slove ochii, nu locuiește-n curți / Nu are grădini mândre de marmuri strălucind, / Nici oile-nmulțește la turma pârintească” (1, p. 111).

Antioh trece în revistă criticile aduse la adresa științei, a învățăturii. Unul spune că „eresul”, „dezbinarea” sunt fiicele științei, iar acela care tot citește „curând se face-ateu”. Altul consideră că știința este cauza foametei: „Și hrana o pierdurăm de când știm limbi străine”. În continuare, acest detractor al științei își exprimă părerea cu privire la inutilitatea observației științifice și a posibilității folosirii acesteia în practică. „Să nu dormim noi noaptea la stele căutând, / Ca să le aflăm cursul, să le găsim vr-o pată? / Schimbându-ne odihna pe curiozitate, / Să știm oare pământul se mișcă ne-ncetat, / Sau luminosul soare? Când noi într-un ceaslov / Putem ști ziua luni și ceasul când se mișcă! / Noi n-avem vr-o nevoie de-a lui Euclid știință, / Ca să-mpărțim pământul în fâșii și bucăți, / Și știm fără de-algebră câți bani sunt într-un leu /” (1, p. 114). O altă învinuire adusă științei se referă la faptul că ea „prietenia curmă”, deoarece scriitorul își neglijează anturajul, neavând altă societate decât „o călimară, hârtie și condei” (1, p. 115).

În încheierea satirei, Antioh îi recomandă minții sale să nu încerce zadarnic să le arate oamenilor: „Acele care lumea le suferă, le vede, / Și care-n loc de slavă, ocară-ți vor aduce” (1, p. 118).

Desigur, scriitorul nu a urmat sfaturile pe care le-a dat minții sale. Pe parcursul celor opt satire, întâlnim o adevărată filosofie morală referitoare la originea defectelor și viciilor oamenilor, la rolul educației în înlăturarea unor deprinderi urâte, la forța exemplului adulților în formarea unui comportament moral sau imoral al tinerilor. Antioh își manifestă încrederea în funcția socială a satirei, considerând că, laudând ce-i bine și râzând de ce-i rău, va fi posibil ca „stricatele moravuri” să mai scadă la număr.

Antioh Cantemir acordă atenție și exigențelor artei poetice, scriind cu „îngrijire și trudă”, reluând, refăcând, cizelând părțile mai puțin izbutite ale satirilor.

Remarcabilă nu atât prin întindere, cât prin problematică, opera sa literară cuprinde nu numai satire, ci și ode, fabule, poeme, o simfonie a psalmilor inspirată de studierea scrierilor sfinte.

Evocarea personalității lui Antioh Cantemir ne permite să observăm că, de la începuturi, ilustrații reprezentanți ai diasporei române au jucat un rol de seamă în cultura țării care i-au găzduit.

În 1732, la numai 22 de ani, Antioh Cantemir și-a început activitatea diplomatică, fiind numit ambasador al Rusiei în Anglia. În această calitate, a contribuit la restabilirea bunelor relații între cele două țări. În 1738, a fost numit ministru plenipotențiar al Rusiei la Curtea franceză. Prin negocierile sale, a reușit să determine Franța să-și asume rolul de mediator al păcii în conflictul dintre ruși și turci.

Înainte de a părăsi Londra, i-a trimis țarinei Ana un raport în care caracteriza personajele politice engleze din acea vreme. Raportul evidențiază talentul de psiholog al lui Antioh. În câteva fraze, el reușește să prezinte trăsăturile esențiale ale oamenilor politici. În raport apar informații despre politica externă a Angliei, despre modul în care priveau oamenii politici englezi întărirea altor țări, precum și relațiile pașnice ce se stabileau pe continentul european.

În Franța, Antioh îl cunoaște pe cardinalul Fleury, pe care-l portretizează într-un raport către țarină, evidențiind viclenia acestuia, abilitatea de a face față întrebărilor dificile, nepotrivirea dintre vorbele și faptele sale. Antioh consideră că Fleury întrușipează „spiritul națiunii franceze care dorește mai mult să domine, decât să-și măsoare vorbele și faptele” (2, p. 6). El analizează relațiile dintre statele europene de la acea dată, echilibrul fragil și posibilitatea ruperii acestuia, în orice moment, din cauza anumitor conflicte.

Pe lângă prestigioasa activitate diplomatică, Antioh Cantemir și-a continuat preocupările culturale. A căutat să-i cunoască pe învățații francezi ai vremii, și-a procurat o serie de cărți apărute în Franța, a finalizat *Satira a V-a*. Contrariat de cele scrise de Voltaire despre tatăl său, în „Istoria lui Carol al XII-lea”, Antioh îi scrie marelui filosof francez și-i trimite lucrarea lui Dimitrie Cantemir „Istoria Imperiului Otoman”.

Voltaire îi trimite lui Antioh două scrisori, pe 13 martie și 19 aprilie 1739. Voltaire îi scrie că lectura cărții „Istoria Imperiului Otoman” i-a adus multe informații despre guvernământul turc, pe care-l consideră acum ca fiind absurd

și îngrozitor. În „Istoria lui Carol al XII-lea” arăta că Dimitrie Cantemir, după primirea investiției în principatul Moldova, l-a trădat pe sultan pentru țară, sperând că va obține mai multe avantaje. În scrisoarea adresată lui Antioh, Voltaire felicită Casa Cantemireștilor că i-a părăsit pe acești barbari (turcii), în favoarea lui Petru cel Mare, care, cel puțin, a încercat să extirpe barbaria din țara sa (5, p. 23-24).

Voltaire îi trimite lui Antioh o copie a corecturii făcute cu privire la Dimitrie Cantemir, pentru ediția a II-a a „Istoriei lui Carol al XII-lea”. În următoarea scrisoare, îi comunică faptul că se îndoiește că editorul său îi va executa ordinele. Într-adevăr, ediția a II-a a „Istoriei lui Carol al XII-lea” nu conține nici o modificare față de ediția I, cu privire la Dimitrie Cantemir. Pentru a realiza o reparație morală, Voltaire va atenua aprecierile sale cu privire la politica lui Dimitrie Cantemir față de turci în următoarea sa lucrare „Istoria lui Petru cel Mare”.

O altă problemă ridicată de Voltaire în „Istoria lui Carol al XII-lea” este aceea a originii etnice a lui Dimitrie Cantemir. El este de părere că prințul moldovean reunește talentele vechilor greci: știința literelor și știința armelor. De aceea consideră originea Cantemireștilor ca fiind grecească și nu tătarească. Și în scrisoarea adresată lui Antioh, Voltaire se exprimă în același sens. „Multiplicitatea talentelor domnului prinț, tatăl dumneavoastră, și ale dumneavoastră, înșivă, m-a determinat să mă gândesc că descindeți din vechii greci și am bănuț că sunteți, mai degrabă, din rasa lui Pericle decât din cea a lui Tamerlan” (5, p. 23), spune marele filosof.

În „Istoria Imperiului Otoman”, Dimitrie Cantemir susține că familia sa se trage din Timur Lenk, numele Cantemir fiind derivat din cuvintele Han-Temur. El relatează faptul că un mârzac din Crimeea (adică un nobil tătar) i-a scris lui Constantin Cantemir că, în tradiția țării sale, se menționează că o ramură a familiei Han-Temur s-a stabilit, cu 160 de ani în urmă, în Moldova și s-a creștinat. Mârzacus considera că domnitorul Constantin Cantemir se trăgea din acea ramură a familiei Han-Temur și-l vizita, adeseori, la Iași (4, p. 91). Probabil din cauza originii sociale modeste a tatălui său, Dimitrie Cantemir a simțit nevoia să se înobileze, căutându-și ascendenții printre banii tătari din Crimeea, mergând până la Timur Lenk.

În scrisorile adresate lui Antioh, Voltaire își exprimă admirația față de Casa Cantemireștilor, arătând că ei cultivă artele pe care le fac să înflorească în Rusia, acea patrie adoptivă, căreia ei i-au făcut mai mult bine decât au primit din partea ei (5, p. 24). Subliniind că filosofia și poezia îi sunt deopotrivă familiare lui Antioh, marele Voltaire este sigur că acesta va realiza și alte creații la fel de valoroase ca și până atunci, în limbile moderne și clasice.

Scrisorile lui Voltaire conțin și alte probleme, precum: întrebări despre structura socială a Rusiei și numărul locuitorilor acesteia; întrebări cu privire la fenomenul depopulării Rusiei cauzat de unele boli, precum variola și scorbutul; aprecieri referitoare la opera de modernizare a Rusiei întreprinsă de Petru cel Mare și continuată de urmașii acestuia; sublinierea importantului rol jucat, în Europa acelor vremuri, de Rusia, despre care Voltaire afirmă că se întinde peste climate opuse și deține aproape o jumătate a emisferei globului nostru (5, p. 24).

Scrisorile lui Voltaire evidențiază faptul că, de multe ori, informațiile parțiale despre personalitățile politice din țara

noastră au făcut ca unii istorici și scriitori străini să emită judecăți false și aprecieri ireverențioase asupra acestora.

Întorcându-ne la Antioh Cantemir, amintim că a murit în Franța, la 31 martie 1744. Rămășițele sale pământești au fost duse la Moscova și înmormântate în biserica greacă, alături de tatăl său.

Într-o scrisoare adresată unui prieten, Montesquieu afirma că se îndoiește că „Rusia va avea, în curând, un ambasador, care să fie înzestrat cu calitățile lui Cantemir” (2, p. 8).

În scurta sa viață (a trăit doar 36 de ani), Antioh Cantemir a realizat mult pe plan literar și diplomatic pentru țara sa de adopție. El ocupă un loc binemeritat atât în cultura Rusiei, cât și în cea a României.

Prof. univ. dr. Raisa RADU

Bibliografie

- 1 CANTEMIR, A. *Satire și alte poetice compuneri*, în C. Negruzzi, *Opere alese*, vol. II, București, Editura ESPLA, 1956
- 2 GHENADIE al Râmnicului *Principele Antioh Cantemir*, în *Revista Nouă*, nr. 1/1889
- 3 GHENADIE al Râmnicului *Principele Antioh Cantemir, ca scriitor*, *Revista Nouă*, nr. 4/1889
- 4 NEGRUZZI, C. *Viața prințului Antioh Cantemir*, în *Opere alese*, vol. II București, Editura ESPLA, 1956
- 5 VOLTAIRE *Scrisori către Antioh Cantemir*, în Sever Zotta, *Despre neamul Cantemireștilor*, Institutul de Arte Grafice, 1931